

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

Lietuvos ekonomika Europoje

2013-09-06

ŽURNALAS: NAUJASIS ŽIDINYS-AIDAI

TEMA: Ekonomika

AUTORIUS: Guoda Azguridienė

DATA: 2013-09

Rašant tokia tema metodiškai tvarkingai, visų pirma derėtų apibrėžti sąvokas – juk ekonomika nematuojama metrais, laipsniais, sekundėmis ir netgi neatvaizduojama formomis ar spalvomis. Tačiau čia ir pabaigtume – apibrėžti ekonomikos matavimo ir lyginimo būdus bei jų išlygas tikrai neužtektų šios skilties.

Ekonomika yra materialinė žmonių veikla, taigi įgyja tuos matmenis ir formas, kuriuos jai suteikia dalyvaujantys žmonės. Žmonės, veikla ir jos rezultatai nuolat kinta laike. Patys žmonės, netgi toje pačioje šalyje, yra labai skirtingi: nuo stovinčių su ištiesta ranka iki dalijančių dividendus investavusiems ir paramos prašantiems. Kaip ir Europos ekonomika, su kuria norime lygintis. Su kuo lyginti? Spėju, ne su Graikija. O kaip dėl Ispanijos, Portugalijos, Airijos, Prancūzijos, Didžiosios Britanijos, Slovėnijos? Šias šalis atmetus (kaip turinčias rimtų makroekonomikos problemų), nelabai kas ir belieka, tik skandinavai su vokiečiais bei olandais, na, ir mes su estais. Tiesa, esama ir tokių ekonomikos matavimo kampų, kur Lietuva ir Estija šuoliuoja tigras aplink Baltiją ir kelią Europai rodo. Yra tame tiesos, nors nereikėtų labai įsijausti, mat, kad ir kokie tie šuoliai būtų, menki mes dar tigras.

Lietuvos ir Europos ekonomikų palyginimui pateiksiu kelis formalius štrichus, pasinaudodama visagale lygintoja – statistika. Tada kelis neformalius štrichus – apibūdinančius ekonomikos turinį arba ekonominės veiklos kultūrą. Nors vyraujančios ekonomikos teorijos tai nutyli, noriu pabrėžti, jog ekonomikos turinys ir ypač kultūra sunkiai atsispindi statistikoje, matyt, todėl – ir ekonominės politikos aktualijose.

Pradėkime nuo to, kad mūsų liberaliai rinkos ekonomikai yra vos per dvidešimt metų. Net ir pridėję dar tiek pat priešakario Lietuvos ekonomikos istorijos, su Europos senbuvėmis lygintis negalime. Senujų Europos valstybių ekonomikos skaičiuoja gerokai virš šimto metų, taigi esame visai dar jauna ekonomika. Daug šio proceso dalyvių tebemąsto sovietinio komandinio planavimo kategorijomis, net jei tai žodžiais ir neigia. Ypač daug tokių yra tarp ekonomiką reguliuojančiųjų ir jos mokančiųjų (nes ją darančiuosius išauklėja vartotojai). Privačios nuosavybės ir konkurencijos supratimas nei politiškai, nei praktiškai nėra išsąknyjęs. Ekonominės politikos

formuotojai užsiiminėja labiau socialine inžinerija, nei mėgina suvokti, kodėl vyksta vieni ar kiti reiškiniai. Pagaliau žmonės neturi prikaupę privataus turto, verslo tradicijos tik kuriasi, tad nesame ir nelabai galime būti materialiai turtingi.

Remiantis *Eurostat* duomenimis, Lietuvos BVP vienam gyventojui 2012 m. sudarė 70% ES vidurkio. Vidutinės Lietuvos gyventojų pajamos 2011 m. buvo dvigubai mažesnės nei Graikijos, keturis kartus nei Italijos, šešis – nei Vokietijos. Turint omenyje mūsų rinkos mažumą ir ekonominės politikos nebrandumą, ekonomikos dalyvių situacija tikrai nepavydėtina: veikla brangi, o klientų mažai. Taigi eksportas yra ta kryptis, kur visi žiūri. Makroekonomistai džiaugiasi, tačiau nukenčia pačios Lietuvos gyventojai.

Tiesą pasakius, įvertinus aplinkybes keista, kad dar tiek sukuriame, o ir kiti rodikliai nėra kažkaip tendencingai blogesni. Pavyzdžiui, nedarbo lygis šių metų liepą buvo lygus ES vidurkiui.

Pažvelkime, iš ko susideda Europos ekonominių rodiklių vidurkiai, su kuriais save lyginame. Kad ir tų šalių, kurių ekonomikos seniai peržengusios makroekonominės sveikatos ribas. Pavyzdžiui, Graikijos, kurios biudžeto deficitas pernai siekė 10% BVP (tiek pat ir Ispanijos), o konsoliduota valstybės skola – 148% BVP. Italijos skola buvo 119%, o Belgijos – „tik“ 95%... Beje, Lietuvos skola siekė 40%, nors Estijos tik 10%; ši valstybė mažiausiai praskolino savo piliečius visoje ES. Prancūzijos socialinio draudimo fondo skola viršijo 200 mln. eurų, Lietuvos – arti trijų milijonų, bet jei didės tokiais tempais, kaip didėja, ilgai netruksime pasivyti.

Čia verta dar kartą prisiminti, kad visi statistiniai rodikliai yra formalūs – juose nesimato turinio. Gali būti nerealus augimas, o po to baisus kritimas, nes augta buvo vien pumpuojant mokesčių mokėtojų pinigus į tam tikrą sritį arba šalį.

Grįžkime trumpam prie Graikijos fiestos. Graikijos gyventojų ikikrizinės išlaidos viršijo ES vidurkį, kas jiems suteikė net dvidešimt antrą vietą pagal pasaulio *Human Development* indeksą. Viešojo sektoriaus darbuotojas, atidirbęs 35 metus, galėjo išeiti į pensiją 58 metų amžiaus ir gauti už buvusį atlyginimą didesnę pensiją. Ir taip toliau. Dar prieš keletą metų galėjome sakyti (nesvarbu, kad kitų sąskaita), kad mes irgi norime pagyventi taip plačiai, kaip tie prasiskolinę europiečiai. Tačiau šiandien jau atrodo kiek kitaip.

Po dosnaus baltaus paprastai ateina pagirios, ir kai kam jos būna labai sunkios. Galime manyti, kad Graikija kaip valstybė išliks, tačiau jos žmonėms tenka prisitaikyti prie drastiškai pakitusių sąlygų gauti darbą, atlyginimą, pašalpą. Kai kurie prisitaikyti nepajėgia. Ir ne tik graikai. Lengva ranka žarstomų mokesčių mokėtojų bei ES paramos pinigų nors ir nedidelis „prisukimas“ Italijoje užgulė paprastus mokesčių mokėtojus. Didesnė mokesčių našta ir kontrolė, „žiauriosios akcijos“, būtinybė primokėti už nemokamą mokslą ir gydymą, nes kitaip jie tiesiog nefunkcionuoja – skamba labai pažįstamai.

Lyginant Lietuvos ekonomiką su kitų Europos šalių, manyčiau, kad į Italiją esame panašiausi. Ir čia nedarau jokių užuominų į mafiją, kaip ir beje, į klimata. Tiesiog daug ekonominės kultūros panašumų. Žmonės yra darbštūs ir dirba sunkiai (tie, kurie dirba). Nemažai yra nedirbančių, kurie sumaniai išnaudoja pačius įvairiausių pašalpų

bei paramų gavimo mechanizmus. Didžiulis pilkosios ekonomikos laukas – kai mainomasi gėrybėmis apeinant valstybės institucijas: tu man kepi pyragus, aš tau teikiu morkas iš savo daržo, vyras taiso visų kaimynų mašinas, o jie vežioja mūsų vaikus į mokyklą, ir būtinai kas nors iš giminės dirba gydytoju. Nieko neprimena? Man tai vienodai primena ir Pietų Italiją, ir Kauną. Beje, labai logiška veikla šalyje, kur pajamos nedidelės, o mokesčiai bei reguliavimų našta – neproporcingai dideli. Kaip ir šešėlinė ekonomika, protekcionizmas valdžios bei teisėsaugos institucijose, siekis įsitaisyti valdiškame darbe, kuriame smarkiai nekaišiojant galvos į viršų galima saugiai laikytis. Lietuvoje neretai skundžiamės išskirtinai dideliu šešėlinės ekonomikos sektoriumi. Bent jau už Pietų Europos valstybes jis tikrai nėra didesnis. Juolab kad turime sienas su dviem ne ES šalimis, kur akcizais apmokestinamų prekių kainų skirtumas yra toks didelis, kad pagamintą šešėlinę ekonomiką net idealios teisėsaugos šalyje. O ji pas mus nėra net patenkinama.

Galime svaigti įsivaizduojamu panašumu į vokiečius, olandus, britus ar skandinavus. Tačiau nėra nieko panašaus. Vokiečių niekaip negalime pavyti darbo ir jo organizavimo efektyvumu, ekonominių sprendimų nuoseklumu ir taiklumu. Ekonominės politikos erdvėje – racionalumu. Žinoma, ir Vokietija yra iki ausų įklimpusi „gerovės valstybės“ sukeltame chaose dėl pakirstos motyvacijos dirbti gerai, kad uždirbtum. Tačiau vokiškas supratimas apie darbą, kaip garbingą veiklą, dar laikosi (nepamirškime, kad jis yra gerokai atskiestas ne tik imigrantų, bet ir Rytų vokiečių). Išskirtinio paminėjimo vertas vokiškas požiūris į reguliavimus. Jei ES teisė leidžia kontrolės institucijoms reikalauti daugiau, Vokietijoje bus reikalaujama tik remiantis proporcingumo ir protingumo principais. Leisiu sau priminti nežinantiems, kad Lietuvoje (panašiai kaip Italijoje) remiamasi valdžios ir instrukcijos principais: jei teisės aktas leidžia pareikalauti, inspektorius pareikalaus. Nesvarbu, kad tai neturi jokios prasmės ir nenaikina jokios žalos. Taigi iki Vokietijos mums toli – ir verslui, ir ypač valstybei. (Beje, nenuostabu, kad socialinės sistemos Lietuvoje ir Pietų Europos šalyse taip prastai veikia – juk nukopijuotos jos nuo Vokietijos, o mentalitetas visai kitoks.)

Toloka mums ir nuo bene geriausiai pažįstamų britų. Darbo kultūros prasme sunku lyginti, nes lietuviams emigrantams dažniau tenka dirbti su kitais emigrantais, ne su pačiais britais. Tačiau ekonominės aplinkos prasme Britanija nuosekliai saugo tuos, kurie dirba ir kuria darbo vietas. Per krizę mokesčių nepadidino, reikalavimų nesugriežtino. Dar akivaizdžiau tai matyti reguliavimų politikoje – padaryti žalą verslui (jei jis nėra piktybinis) yra tabu. Nesvarbu, net jei to reikalauja ES normos, Didžiosios Britanijos reguliuotojas nieku gyvu nepadarys savo verslo nekonkurencingu ir nesukels grėsmės mokesčius uždirbantiems. Pas mus gi nubausti verslininką, kad ir patį smulkiausią, daugeliui inspektorių yra tiesiog garbės reikalas. Jei ne nubausti, tai bet atimti kiek galima daugiau jo laiko, apšaukti ar kitaip parodyti savo, kaip baudėjo, poziciją. Britanijoje inspektorius bausti – asmeninis jo įžeidimas. Baudžia tik policininkai, inspektorius yra ekspertai – jie konsultuoja ir padeda...

Dar toliau, sakyčiau toliausiai, mums nuo Skandinavijos. Ir ne tik dėl to, kad tai išskirtinai turtingos šalys, nepatyrusios karų, revoliucijų ar kitų socialinių sukrėtimų daugiau nei šimtą metų. Čia visai kitoks vartojimas ir vartotojo prioritetai. Švedas neperka pigaus daikto, net jei toks rinkoje egzistuoja. Nes jis save gerbia ir vertina, taigi nemano esąs vertas pigių daiktų. Net jei dėl to turi atsisakyti kitų išlaidų, matomi

švedo ar dano daiktai bus brangūs ir madingi. Pigius daiktus Skandinavijoje perka tik imigrantai ir jaunimas, kuriems dar leidžiama taip išdykauti. Šveicarų kaina apskritai nelabai jaudina – jiems svarbiausia, kad daiktas būtų patikimas. Arba jų pačių pagamintas, arba kitaip įprastas ir žinomas. Lietuvoje gi yra priešingai. Čia gėda pirkti brangiai. Ką ten brangiai, gėda pirkti net keliais litais brangiau. Jei perki brangiau, reiškia nesugebi „gauti“. Tam tikra nacionalinės medžioklės rūšis – medžioti nuolaidas. Todėl gamintojams negėda į duoną dėti marmeladą, į saldinius – bulves, į grietinę pilti pigų aliejų, o „šviežias bandeles“ kepti iš šaldytos tešlos. Šia prasme tipinis vartotojas Lietuvoje ne daug skiriasi nuo tipinio verslo reguliuotojo – nesvarbu kas viduje, svarbu, kad teisingai būtų užrašyta ant pakelio ir pigu.

Skirtingi nei priimta mokant ekonomikos, vartotojų nuostatos nėra smulkmena – jų supratimas apie prekę lemia šalies ekonomiką. Lietuvos tipinis vartotojas nori pigiai, jam pigiai ir gamina tipinis gamintojas. Lietuvos tipinis darbuotojas nori ne darbą atlikti, o gauti algą – tokią tipinę ir gauna, prie jos atitinkamą vadovų santykį ir sąlygas tobulėti.

Žinoma, yra visokių darbuotojų, vartotojų, verslininkų, kontrolierių ir politikų. Tie kitokie turi papildomai įrodinėti, kad jie nori daikto, darbo ir vertės, o ne tik tuščio pavadinimo, tačiau ar jų pakaks pakeisti visą šalies „darbo mentalitetą“? Iš esmės nuo to priklauso mūsų ekonomikos, ir ne tik jos, perspektyvos.

Lietuvos viešąjį sektorių su Šiaurės šalių net lyginti sunku. Skandinavijoje viešasis sektorius efektyvumu santykinai nedaug nusileidžia privačiam. Lietuvoje – tai kaip kitas pasaulis. Tiek kalbant apie valstybinių ar municipalinių įmonių valdymą bei paslaugų kokybę, tiek apie viešąjį administravimą. Netgi socialinėje srityje: Švedijoje visi moka už vaistus savo pinigais. Subsidija prasideda tik išleidus gana didelę sumą, taigi ji tenka tiems, kuriems jų reikia daug. Kokia partija pas mus sutiktų tokį logišką veiksmą pasiūlyti? Nežinau tokios.

Nepanašūs mes ir į olandus. Gal ne taip jau blogai mokame kalbas, esame lankstūs ir paslaugūs, tačiau galų gale vis viena paaiškėja, kad negerbiame jokių prekybininkų, o jų darbo nelaikome vertingu. Ką ten negerbiame, nekenčiame. Dar labiau nekenčiame tik bankininkų. O mylime žemdirbius ir gamintojus. Linksime galvomis klausydami, kaip Olandija šimtmečius gyvena iš pirklių amato, kas šiuolaikiškai skambėtų „prekyba ir logistika“. „Lietuva – tranzito šalis“ – skelbiame, bet vis viena nepasitikime. Norime tik žemės ūkio ir gamybos. Žinoma, viskas su ta gamyba gerai, o ir su žemės ūkiu neblogai būtų, jei protingesnė būtų politika. Tačiau šiandienos pasaulyje ekonomikos „butelio kaklelis“ yra parduoti.

Lietuvoje mėgstami informacinių technologijų specialistai. Gal dėl to, kad jie dirba užsidarę, nematyti ką ir niekam į akis nekliūva? Gal dėl to, kad IT-istai paprastai mėgsta savo darbą ir yra apmokami už rezultata, o ne prasėdėtą darbo laiką? Nei profsajungoms, nei kitiems virkautojams apie darbo žmonių išnaudojimą nėra kur įsiterpti. IT specialistas kažkodėl asocijuojasi labiau su Ilja Laurusu ar Bilu Geitsu, o ne akiniuotu jaunuoliu sulinkusiu stuburu. Kas tikrai nėra tiesa. Taigi IT Lietuvoje plėtojamos, tačiau bėda – tai pagal apibrėžimą globali veikla. Tad net neaišku, prie kokios šalies BVP prisiskaičiuos jų sukurtas produktas. Tai suvokę ekonomikos tvarkytojai gali pakeisti savo teigiamą nusiteikimą IT verslo atžvilgiu. Nebent pamiltų

kaip krepšinių – tiesiog dėl prestižo.

Prakalbus apie IT, norom nenorom sušmėžuoja Silicio slėnis. Tai gal mes savo ekonomine kultūra panašūs į amerikonus? Ne atsitiktinai juk svajonių šalimi pas mus nuo seno Amerika vadinama. Pamėginkim: kasmetinės atostogos – savaitė, mokamas mokslas ir sveikatos apsauga, jaunas specialistas neišeina iš biuro, kol neišeina jo viršininkas, paslaugų srityje iš kojų verčiantis ir pirkti priverčiantis paslaugumas... Vargu ar nepatrauklesnį vaizdą galime nupiešti Lietuvos gyventojui. Jis labiausiai nemėgsta dirbti paslaugų sektoriuje. Nes reikia tarnauti klientui, o tarnauti mes nemėgstame labiausiai. Tai žeidžia mūsų orumą. Šiaip orumą mūsų žeidžia labai daug kas, tik kažkodėl neuždirbti pinigai nežeidžia.

Lietuvių nenoras užsidirbti ir ypač tarnaujant – bloga žinia mums visiems kaip klientams. Šia prasme esame tikri europiečiai. Jeigu Europa judės šia, tingėjimo ir iš to sekančio skurdėjimo linkme, tai ir mes kartu su ja. Tik turto turime gerokai mažiau ir mums toks scenarijus mažiausiai patrauklus. Tačiau jeigu mūsų valdžia su savo ekonomine politika bent kiek prie gerųjų Europos pavyzdžių priartėtų, o žmonės labiau galvotų savo galva, nei darytų „kaip visi“, tikrai galėtumėm pretenduoti į Europos tigrus. Gal net ir estus pavytumėm.